पूर्णा परतो द्वादशी भवेत्। उपोष्या द्वादशी तत्र तिथिवृद्धिः प्रशस्यत इति" गारुडपुराणे "पूर्णा भवेद् यदा नन्दा भद्रा चैव विवर्द्धते। तदोपोष्या तु भद्रा स्यात् तिथिवृद्धिप्रशस्तिन इति"। एतादृशानि सर्वाणि वैष्णवविषयाणि। दिनत्रयविषयाणि कानिचिद्वचनान्युपलभ्यन्ते। यदाह नारदः "यदि दैवात्तु संसिध्येदेकादश्यां तिथित्रयम्। तत्र क्रतुशतं पुण्यं द्वादशीपारणे भवेदिति" कूर्मपुराणेऽपि "द्विसृगेकदाशी यत्र तत्र सन्निहितो हरिः। तामेवोपवसेत् काममकामो विष्णुतत्परः" इति अत्राद्यन्तयोर्दशमीद्वादश्यौ मध्ये एकादशीत्येतद्दिनत्रय यदाप्नोति तदा परतो द्वादश्या वृद्धिरवृद्धिश्चेत्युभयं सम्भवति। तत्र यद्यवृद्धिस्तदा यथोक्तं दिनत्रयमुपोष्यम्। तदुक्तं पुराणान्तरे "दिनत्रयमृते! देवि नोपोष्या दशमी युता। सैवोपोष्या सदा पुण्या परतश्चेत् त्रयोदशीति" द्वादशीवृद्धौ "एकादशी यदा लुप्ता" इत्यनेन व्यासवचनेन परेद्युरुपवास इति पूर्वमेव निर्णीतं यदा त्वाद्यन्तयोरेकादशी त्रयोदश्योर्मध्ये द्वादशीत्येतादृशं दिनत्रयं तदा नारदेन स्मर्यते "एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी। तत्र क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणम्"। "एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी। त्रिस्पृशा नाम सा प्रोक्ता ब्रह्महत्यां व्यपोहतीति"। तदेतद्वैष्णवविषयं यतिविषयं वा द्रष्टव्यम्। गृहस्थे तु तन्निषिद्धम् तथा च कूर्मपुराणे "एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी। उपवास न कुर्वीत पुत्रपौत्रसमन्वितः" एति पद्मपुराणे "एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी। त्र्यहस्पृग्यदहोरात्रं नोपोष्यं तत् सुतार्थिभिरिति" यत्तु ऋष्यशृङ्गेणोक्तम्। "अविद्धानि निषिद्धैश्च न लभ्यन्ते दिनानि तु। मुहूर्त्तैः पञ्चभिर्विद्धा ग्राह्यैवैकादशी तिथिः। तदर्द्धविद्धान्यन्यानि दिनान्युपवसेद्बुधः। पूर्व्वविद्धा न कर्त्तव्या षष्ठ्येकादश्यथाष्टमी। एकादशीं तु कुर्वीत क्षीयते द्वादशी यदीति" अत्र निषेधो यतिविषयः, विधिर्गृहस्थविषयः वेधबाहुल्ये हेयत्वशङ्का मा भूदिति पञ्चभिर्मुहूर्त्तैरित्युक्तम्। तदेवं नानाविधवचनस्य व्यवस्थापनप्रकारो व्युत्पादितः। अनया व्युत्पत्त्या मन्दबुद्धिरपि व्यवस्थापयितुं शक्नोत्येव। इत्युपवासतिथिर्निरूपिता।

अथाधिकारी निरूप्यते तत्र नारदः "अष्टाब्दादधिको मर्त्यो ह्यपूर्णाशीतिहायनः। भुङ्क्ते यो मानवो मोहादेकादश्यां स पापकृदिति" कात्यायनोऽपि "अष्टवर्षाधिको मर्त्यो ह्यशीतिन्यूनवत्सरः। एकादश्यामुपवसेत् पक्षयोरुभयोरपीति"। गृहस्थस्य तु शुक्लैकादश्यामेव नित्योपवासः यथा कूर्मपुराणे "एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि। वानप्रस्थो यतिश्चैव शुक्लामेव सदा गृहीति" भविष्योत्तरेऽपि "एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि। ब्रह्मचारी च नारी च शुक्लामेव सदा गृहीति" नारी विधवा तस्या एव यतिधर्मत्वात्। पतिमत्यास्तूपवासं निषेधति विष्णुः "पत्यौ जीवति या नारी उपोष्य व्रतमाचरेत्। आयुष्यं हरते भर्त्तुर्नरकं चैव गच्छतीति" मनुः "नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणमिति" मार्कण्डेयपुराणे "नारी खल्वननुज्ञाता भर्त्रा पित्रा सुतेन वा। निष्फलं तु भवेत् तस्या यत्करोति व्रतादिकमिति" आदिशब्दाद्वस्त्रालङ्कारगन्धधूपाञ्जनानामुपसंग्रहः मनुः "पुष्पालङ्कारवस्त्राणि गन्धधूपानुलेपनमिति" पत्युरनुमत्या व्रतादिष्वधिकारिणी भवति तदाह कात्यायनः। "भार्या पत्युर्मतेनैव व्रतादीनाचरेत् सदेति" शुक्लामेवेत्येवकारः कृष्णैकादश्यामुपवासनिषेधपरः। तथा च कूर्मपुराणे "संक्रान्त्यां कृष्णपक्षे च रविशुक्रदिने तथा। एकादश्यां न कुर्वीत उपवासञ्च पारणमिति" गौतमोऽपि "आदित्येऽहनि संक्रान्त्यामसितैकादशीषु च। व्यतीपाते कृते श्राद्धे पुत्री नोपवसेद्गृहीति"। अत्र पुत्रीति विशेषणं पुत्रवतो दोषविशेषप्रतिपादनार्थम् तथा च पद्मपुराणे "संक्रान्त्यामुपवासेन पारणेन युधिष्ठिर!। एकादश्यां च कृष्णायां ज्येष्ठः पुत्रो विनश्यति" नारदीयेऽपि "इन्दुक्षयेऽर्कसंक्रान्त्यामेकादश्यां सितेतरे। उपवासं न कुर्वीत यदीच्छेत्सन्ततिन्धुरामिति"। अत्र संक्रान्त्यादिषूपवासस्य निषेधः संक्रान्त्यादिनिमित्तकस्य। तथाच कात्यायनः "एकादशीषु कृष्णासु रविसंक्रमणे तथा। चन्द्रसूर्य्योपरागे च न कुर्य्यात्पुत्रवान् गृही। तत्प्रयुक्तोपवासस्य निषेधोऽयमुदाहृतः। निमित्तान्तरयुक्तस्य न विधिर्न निषेधनमिति" जैमिनिरपि "तन्निमित्तोपवासस्य निषेधोऽयमुदाहृतः। नानुषङ्गकृतो ग्राह्यो यतो नित्यमुपोषणमिति"। अयमर्थः एकादश्युपवासस्य नित्यत्वात्संक्रान्त्याद्युपवासस्य च काम्यत्वात्काम्योपवासनिषेधे सति न नित्योपवासनिषेधः सिध्यतीति। संक्रान्त्यादिनिमित्तश्चोपवासः संवर्त्तेनोक्तः। "अमावास्याद्वादशी च संक्रान्तिश्च विशेषतः। एताः प्रशस्तास्तिथ-